

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان:

احتجاج مبتنی بر شریعت در شعر کمیت بن زید اسدی و دعبل بن علی خزاعی

استاد راهنما:

دکتر رضا رضایی

استاد مشاور:

آقای محمدتقی زند وکیلی

تحقیق و نگارش:

فاطمه رضایی

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

مهر 1390

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان احتجاج مبتنی بر شریعت در شعر کمیت بن زید اسدی و دعبل بن علی خزاعی قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب توسط دانشجو فاطمه رضایی با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر رضا رضایی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

فاطمه رضایی

این پایان نامه ...^۴ واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۹۰/۷/۱۳ توسط هیئت داوران بررسی و درجه جسلی به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما: دکتر رضا رضایی		۹۰/۷/۱۳
استاد راهنما:		
استاد مشاور: دکتر محمدتقی زند و کیلی		
داور 1: دکتر محمود عباسی		
داور 2: دکتر محمد شیخ		
نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر کوروش صالحی		

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب فاطمه رضایی تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: فاطمه رضایی

امضاء

این مشق سبزه:

تقدیم به درگاه یکتائی که تمام وجودم از اوست که حربه باشم از اوست، او که مرلیاوترین است،
تقدیم به پیام آور صلح و دوستی محمد مصطفی (ص) او که الگوی تمام معلمان است،
تقدیم به پیشوایم علی (ع) او که به من آموخت تا با موزم و آرموده شوم اما آزرده نشوم،
تقدیم به دست یاشان، به گرمی آغوششان، به چشمان بهاره نگرانشان، به آنانکه ماده بخشش اند
به پدرم و مادرم، دم و بازدم زندگیم، به بهانه های ماندنم،

آنانکه محبتشان بی دریغ است، آنانکه کودکی مراد آغوششان دارند، رنج های مرا با تمام وجودشان به درون می کشد و اشک یاشان را از دیدگانم پنهان می
دارند

آنانکه وجودشان را پلی ساخته برای استواری قدم های من، آنانکه از سادی گذشته تا صدای خنده های مرا بشنوند و چه چیز بیش از این آراشان می کند
آنانکه بدیهی بی نظیر خدا نازل بر من اند.

تقدیم به تمامی اساتیدم که از کودکی تا کنون یاریم نمودند تا آنچه می بینید باشم،
تقدیم به خواهرانم؛ رقیه و معصومه عزیزم که به زندگیم زیبایی و نشاط می دهند
تقدیم به برادرم رضا، که دلوز است و مهربان و یاور می پرغور،

تقدیم به سگوفه های زیبای زندگیمان؛ حسین، فاطمه زهرا، آتریسا و مهدیسا دوست داشتنی و شیرین،
تقدیم به دوست عزیزم ارغوان که دوستیش تسکینی است بر جراحات قلبم،
تقدیم به تمام دوستانم که مرا پنج گاه از یاد نمی برند و بهره ببرم هستند،

و در پایان تقدیم به تمام آنانکه وجودشان آرامم می کند و قلبم برای آنان می تپد.

بگذار بگویم:

سپاس خدایی را که اول و آخر وجود است، بی آنکه او بی بر او پیشی بگیرد یا آخری پس از او باشد؛ خدایی که دست هر چشمی از دامن دیدارش کوتاه است و
نهم هر کبوتر تو صیقلی از پرواز در آسمان و صفش عاجز.

بارها! در دبی پمانت را بر وجود کرامی محمد (ص) نازل فرما که بر کعبه وحی تو امانت دار است، از بهر خلقت ارجمندتر است و یکتا گل بر کزیده بوستان
بندهگان توست و رانهای کلوبی با کوشاننده در برکت و فضایل است. در اجزای امر تو جامه سختی به تن پوشید، در رابست تن به مرارت داد، در دعوت به سوی
تو با خویشان و نزدیکان در آویخت، برای رضای تو با قوم خود جنگید، در زنده کردن دینت رسته محبت از خویشان برید؛ از نزدیکان به سبب انکارشان دوری
جست و به مردمان به سبب اجابت دین تو نزدیک گردید، برای تو با دورترین افراد دوستی کرد برای تو با نزدیکترین افراد، دشمنی نمود.

بوسه بر چشم های خواب نیدشان، بوسه بر دست های پاک و آرام کنندشان، بوسه بر سانه های خمیدشان، چطور سپاس گذار باشیم که در کلام نمی گنجد، هر چه
خیال کنم به قلم نمی آید، اما خود می دانم که چقدر به وجودشان مدیونم.

سپاس بر تویی که نوبت غنچه های سبز زندگی می آفریند و اینک تویی باندیشه های حیات بخش و تجربه ای کرانه ها که سرچشمه می آن لطف ازلی است. تو
ای معلم، به من آموختی که زندگی درسی کران است که ارزان نفروشم و حال پرواز دلمان را در آسمان صداقت به نظاره ایستادم و بسویت آمدم که
بگویم:

ای بستی، بخش رویاها. شاید این عمر گذران بگذرد و گلستان روزی رنگ فنا گیرد، ولی آنچه می ماند نسل مایی است که از تو بار گرفته اند و همیشه سبز خواهند ماند.
شکر و سپاس فراوان و بی ریای خود را به اساتید عزیز و بر دارم دکتر رضارضایی که دلسوزانه و بی دریغ در این مسیر سخت مرا پشتیبانی و رانهای نمودند و دکتر محمد تقی
زند و کیلی که به عنوان استاد مشاورم وقت کرانه های خود را استادانه و دلسوزانه در اختیار این حقیر قرار دادند و این تحقیق را دلسوزانه مطالعه کرده و رانهای نمودند.

چکیده:

کمیت بن زید اسدی نخستین کسی است که باب مناظره و احتجاج را در شعر باز کرده است و شاعران متعهد شیعی دیگر از او پیروی نمودند. شاعران شیعه با بهره گیری از استدلالات عقلی و با اقتباس از قرآن و احادیث، همواره به دفاع از اهل بیت عصمت و طهارت (ع) و پیروان ایشان در برابر دشمنان ایشان می پرداختند. از شعرای متعهد شیعی، کمیت بن زید اسدی در دوره اموی و دعبل بن علی خزاعی در دوره عباسی با احتجاج به دفاع از حقّ غضب شده اهل بیت (ع) پرداختند.

در اشعار کمیت و دعبل مبنای و مباحث احتجاج چهار عنوان اصلی دارد که هر کدام دربردارنده زیر مجموعه ای می باشند: مبنای احتجاج با استناد به عقل (یعنی مخاطب قرار دادن عقل و دوستی اهل بیت، پاسخ به ادعای باطل ستمگران، دشمنی با ستمگران)، استمداد از عنصر عاطفه، احتجاج به آیات قرآن (یعنی شایستگی اهل بیت به خلافت و امامت، دوستی و مودت اهل بیت، پاسخ به ادعای باطل خلفای اموی و عباسی و هجو خلفای عباسی) و مبنای احتجاج با استناد به احادیث و روایات (یعنی جانشینی امام علی(ع) و مقام امام علی(ع) و حضرت فاطمه(س)، حدیث کساء و احادیث دیگر).

در این تحقیق پس از بررسی اوضاع سیاسی و وضعیت شعر در دوره حیات کمیت و دعبل، شرح حال کمیت و دعبل و ویژگی های شعری آنها، به تجزیه و تحلیل شعر این دو شاعر بر مبنای احتجاج مبتنی بر شریعت پرداخته شده است.

کلمات کلیدی: شعر، احتجاج، کمیت بن زید اسدی، دعبل بن علی خزاعی.

عنوان	صفحه
مقدمه.....	1
طرح تحقیق.....	4
تعریف مسأله.....	4
اهمیت موضوع.....	5
ضرورت انجام تحقیق.....	5
سوالات اصلی تحقیق.....	5
اهداف تحقیق.....	6
روش تحقیق.....	6
پیشینه ی تحقیق.....	6
بخش اول : وضعیت سیاسی دوره ی حیات کمیت اسدی و دعبل خزاعی.....	8
فصل اول : اوضاع سیاسی دوره اموی و بررسی شعراین دوره.....	9
1-1-1- روی کارآمدن خلفای راشدین.....	10
2-1-1- روی کارآمدن خلفای بنی امیه.....	11
3-1-1- شیعه در لغت و اصطلاح.....	12
4-1-1- آغاز پیدایش شیعه.....	12
5-1-1- شکنجه دولت بنی امیه علیه شیعیان ومبارزه شیعیان با امویان.....	13
6-1-1- شعر و احزاب سیاسی در دوره اموی.....	15
1-6-1-1- شاعران اموی ومضامین شعری آنان.....	16
2-6-1-1- شاعران خوارج و مضامین شعری آنان.....	16
3-6-1-1- مقایسه شعر خوارج و امویان.....	17
4-6-1-1- شاعران شیعی و مضامین شعری آنان.....	18
5-6-1-1- مقایسه شعر شاعران شیعه و شعر شاعران اموی.....	19
2-1- فصل دوم: اوضاع سیاسی دوره عباسی اول.....	21
1-2-1- روی کارآمدن خلفای عباسی.....	22
2-2-1- سیاست عباسیان در برخورد با شیعیان.....	24
3-2-1- سیاست عباسیان در برخورد با ائمه و اهل بیت (ع).....	25
4-2-1- ویژگی های شعر در عصرعباسی.....	26
5-2-1- علویان و شاعران علوی.....	27
6-2-1- شاعران عباسی.....	28
بخش دوم : حیات کمیت اسدی و دعبل خزاعی.....	30
1-2- فصل اول: آشنایی با کمیت اسدی و ویژگی های شعری وی.....	31
1-1-1- مختصری از زندگینامه کمیت بن زید اسدی.....	32

- 2-1-2_2 رابطه ی کمیت با امامان معصوم (ع) 32
- 3-1-2_3 رابطه کمیت با دولت اموی 34
- 4-1-2_4 امتیازات فردی کمیت 35
- 5-1-2_5 شهادت کمیت 36
- 6-1-2_6 شعر کمیت و ویژگی های وی 37
- 7-1-2_7 هاشمیات کمیت 39
- 8-1-2_8 کمیت از نگاه دانشمندان 41

2-2 فصل دوم : آشنایی با دعبل خزاعی و ویژگی های

- شعری وی 43
- 1-2-2_1 مختصری از زندگینامه دعبل بن علی خزاعی 44
- 2-2-2_2 ارتباط دعبل با امامان معصوم(ع) 46
- 3-2-2_3 ارتباط دعبل با خلفای عباسی و ولایتمداری دعبل 48
- 4-2-2_4 شهادت دعبل و مناجات وی در بستر شهادت 49
- 5-2-2_5 شعر و ویژگی های شعری دعبل و قصیده تائیه 51
- 6-2-2_6 دعبل از نگاه دانشمندان 53

55 بخش سوم : احتجاج و مبانی آن در شعر

1-3 فصل اول : تعریف احتجاج و تاریخچه آن

- 1-1-3_1 احتجاج و التزام در لغت و اصطلاح 57
- 2-1-3_2 احتجاج در کلام خداوند متعال 57
- 3-1-3_3 احتجاج در کلام حضرت محمد(ص) 60
- 4-1-3_4 احتجاج در کلام امام علی (ع) 61

2-3 فصل دوم : مبانی احتجاج در شعر

- 1-2-3_1 احتجاج با استناد به عقل در شعر 65
- 2-2-3_2 احتجاج با استناد به شرع(قرآن) در شعر 68
- 3-2-3_3 احتجاج با استناد به احادیث و روایات در شعر 70

بخش چهارم : مقایسه مبانی احتجاج در شعر کمیت اسدی و

دعبل خزاعی با استناد به شعر

1-4 فصل اول : مبانی احتجاج در شعر کمیت و دعبل با استناد به

عقل و عاطفه

- 1-1-4_1 احتجاج با استناد به عقل و منطق در شعر کمیت و دعبل 74
- 1-1-1-4_1 دوستی اهل بیت(ع) و خطاب قراردادن عقل 74
- 2-1-1-4_2 پاسخ به ادعای باطل خلفای ستمگر با دلایل عقلی 84
- 3-1-1-4_3 دشمنی با ستمگران با دلایل عقلی 88

2-1-4_2 استمداد از عنصر عاطفه برای جذب مخاطب به قصد توجه به واقعیات

و مستندات در شعر کمیت و دعبل

2-4 فصل دوم : مبانی احتجاج در شعر کمیت و دعبل با استناد به

آیات قرآن

- 96

1-2-4	احتجاج به آیات قرآن در شعر کمیت و دعبل	97
1-1-2-4	شایستگی اهل بیت به خلافت و امامت با استناد به قرآن	97
2-1-2-4	مدح و دوستی اهل بیت (ع) با استناد به قرآن	102
3-1-2-4	پاسخ به ادعای باطل خلفای ستمگر با استناد به قرآن	106
4-1-2-4	هجو خلفای اموی و عباسی با استناد به قرآن	108
3-4	فصل سوم : مبانی احتجاج به احادیث و روایات در شعر	
111	کمیت ودعبل	
1-3-4	احتجاج به احادیث و روایات در شعر کمیت ودعبل	112
1-1-3-4	احتجاج به جانشینی امام علی(ع) با استناد به احادیث نبوی	112
2-1-3-4	شأن و مقام امام علی(ع) و حضرت فاطمه(س) با استناد به حدیث	116
3-1-3-4	احتجاج به حدیث کساء	117
4-1-3-4	احادیث دیگر در اشعار کمیت و دعبل	118
121	بخش پنجم : جمع بندی و نتیجه گیری	
122	نتیجه گیری	
125	فهرست منابع	

مقدمه

شعر عربی در عصر جاهلی در خدمت قبیله و افراد آن بود و در آغاز ظهور اسلام در خدمت دین جدید و نشر مبادی و اصول آن درآمد. در دوران حاکمیت امویان که شاعران درباری هم با سیاست بیداد و تعصبات قبیله‌ای و نژادی آن‌ها هم‌سو و هم‌نوا بودند، شعرای شیعه با الهام از تعالیم ائمه‌ی اطهار و با بهره‌گیری از جایگاه شعر و ادب در جامعه‌ی آن روزگار و از این طریق در دفاع از حقانیت تشیع، باب "احتجاج" را به سوی ادب گشودند و به تبلیغ معارف اهل بیت (ع) و ارشاد مردم همت گماشتند.

واژه‌ی احتجاج به معنای حجت آوردن، دلیل آوردن و استدلال کردن است. احتجاج از موضوعاتی است که در دوره‌ی جاهلیت و صدر اسلام وجود داشته است و خداوند متعال نیز در قرآن با صاحبان مذاهب و ادیان مختلف احتجاج نموده است و پاسخ آن‌ها را با دلایل و استدلال‌ات منطقی داده است و حتی در خطاب به پیامبر اکرم (ص)، ایشان را به احتجاج و مجادله با شیوه‌ی نیکو و احسن دعوت می‌کند. پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) و ائمه‌ی معصوم (ع) نیز با کافران و مشرکان به احتجاج برخاستند. مشهور است که نخستین بار در شعر، کمیت بن زید اسدی باب احتجاج را گشود و در اشعارش به احتجاج با دشمنان اهل بیت (ع) و دفاع از حق غصب شده‌ی ایشان پرداخت.

از بارزترین ویژگی‌های شعر شیعی، حبّ اهل بیت عصمت و طهارت (ع) و عشق ورزیدن به آن‌ها است. ویژگی دوم شعر شیعی، استفاده از براهین و استدلال‌ات عقلی و منطقی در برخورد با غاصبان حقوق شرعی اهل بیت (ع) است.

کمیت بن زید اسدی در دوره اموی و دعبل بن علی خزاعی در دوره عباسی از جمله شاعران شیعی هستند که با زبان شعر تلاش کردند مسیری را که پیامبر (ص) در امامت و ولایت مشخص نموده بود، ترسیم کنند. آن‌ها همواره تلاش کردند با استفاده از برهان‌های عقلی و منطقی در شعرشان با به کاربردن اسلوب احتجاج از شیعه دفاع کنند. از دیگر ویژگی‌های شعر این دو شاعر، تعهد و التزام در به کاربردن اسلوب قرآن و استفاده از آیات قرآن، احادیث نبوی و اشاره به تاریخ تشیع است. کمیت و دعبل همواره در دفاع از عقاید شیعه به آیات قرآن و احادیث پیامبر استناد کردند و همین استناد به آیات و احادیث است که شعرشان را در زمره‌ی اسناد تاریخی، دینی و سیاسی در طول تاریخ قرار داده است.

در این پژوهش ابتدا طرح تحقیق ، تعریف مسأله ، اهمیت تحقیق ، ضرورت انجام تحقیق ، اهداف تحقیق ، سؤالات اصلی تحقیق و روش و پیشینه‌ی تحقیق بیان شده است . بخش اول که وضعیت سیاسی دوره حیات کمیت اسدی و دعبل خزاعی می باشد و در دو فصل است که فصل اول با عنوان اوضاع سیاسی دوره اموی و بررسی شعر این دوره که شامل : روند سیاسی جامعه‌ی اسلامی پس از وفات پیامبر اکرم(ص) ، روی کارآمدن خلفای راشدین و بنی امیه ، شیعه در لغت و اصطلاح ، آغاز پیدایش شیعه ، شکنجه دولت بنی امیه علیه شیعیان و مبارزه شیعیان با امویان ، شعر در عصر اموی و حزب سیاسی اموی ، خوارج و شیعه و ویژگی های شعری شان است .

فصل دوم که با عنوان اوضاع سیاسی دوره‌ی عباسی و بررسی شعر این دوره می باشد و شامل : روی کارآمدن خلفای عباسی ، سیاست عباسیان در برخورد علیه شیعیان و قیام‌های آنان علیه عباسیان ، ویژگی‌های شعر در عصر عباسی ، شاعران علوی و عباسی و ویژگی‌های شعری‌شان است ، بیان کردیم .

بخش دوم که حیات کمیت اسدی و دعبل خزاعی می باشد در دو فصل است ، فصل اول آشنایی با کمیت اسدی و ویژگی‌های شعری که شامل : مختصری از زندگینامه کمیت بن زید اسدی ، رابطه کمیت با امامان معصوم(ع) ، رابطه وی با دولت اموی ، امتیازات فردی کمیت ، شهادت کمیت ، شعر کمیت و ویژگی‌های آن ، هاشمیات کمیت و کمیت از نگاه دانشمندان است و فصل دوم که آشنایی با دعبل بن علی خزاعی و ویژگی‌های شعری است و شامل : زندگینامه‌ی دعبل ، ارتباط وی با امامان معصوم(ع) ، ارتباط دعبل با خلفای عباسی و ولایت‌مداری دعبل ، شهادت دعبل ، شعر و ویژگی‌های شعری وی و در پایان جایگاه او از نگاه دانشمندان آورده می شود .

بخش سوم ، احتجاج و مبانی آن در شعر بیان شده است و در دو فصل است که فصل اول ، تعریف احتجاج و تاریخچه آن که مشتمل بر : احتجاج در لغت و اصطلاح ، احتجاج در کلام خداوند ، پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) است و فصل دوم مبانی احتجاج در شعر (یعنی احتجاج با استناد به عقل ، قرآن و احادیث با شواهد شعری) را بیان کرده‌ایم .

بخش چهارم که هسته‌ی اصلی این پژوهش است ، شامل سه فصل می باشد ، مقایسه‌ی مبانی احتجاج در شعر کمیت و دعبل با استناد به عقل و منطق (یعنی خطاب قرار دادن عقل و منطق و دوستی اهل بیت ، پاسخ به ادعای باطل خلفای ستمگر و دشمنی با ستمگران اموی و عباسی با دلایل عقلی و مبانی احتجاج با استناد به عاطفه در شعر) و مقایسه‌ی مبانی احتجاج با استناد به آیات قرآن (یعنی شایستگی اهل بیت به خلافت و

امامت ، مدح و دوستی اهل بیت ، پاسخ به ادعای باطل خلفای ستمگر و هجو خلفای اموی و عباسی با احتجاج به آیات قرآن) و مبانی احتجاج با استناد به احادیث و روایات (یعنی احتجاج به جانشینی امام علی و شأن و مقام امام علی و حضرت فاطمه ، احتجاج به حدیث کساء و احادیث دیگر) است که در مورد هر کدام شواهد مثال‌هایی از دیوان کمیت و دعبل استخراج می‌گردد. در بخش پنجم به جمع بندی و نتیجه گیری از مبانی احتجاج این دو شاعر پرداخته می شود.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که آیین نگارش مورد استفاده در این پایان نامه ، مصوبات فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی و ارجاعات درون متنی و منابع بر اساس (آیین نگارش و ویرایش) دکتر محمود فتوحی می باشد .

طرح تحقیق

تعریف مسأله

ادبیات در هر عصری ابزاری برای تبلیغات و توسعه‌ی افکار و عقاید مختلف بوده است که بیانگر وقایع و رخداد‌های اجتماعی آن عصر و زمان است و از سوی دیگر نشان دهنده‌ی موضع‌گیری گروه‌های مختلف در برابر حوادث و رویدادها است. از این رو با مطالعه‌ی ادبیات یک عصر و یک دوره به راحتی می‌توان به فرهنگ یک جامعه و اوضاع اجتماعی، سیاسی، دینی و اقتصادی آن جامعه پی برد، به خصوص اگر این ادبیات از قلبی صادق همراه با عاطفه‌ای راستین سرچشمه بگیرد. این تعریف از ادبیات به خوبی نشانگر اهمیت و ارزش ادبیات در هر عصری است. ادبیات شیعی به خصوص شعرشیعی از این قاعده مستثنی نیست. ادبیات شیعی با ویژگی‌های منحصر به فرد خود از دیگر آثار ادبی، متمایز شده است.

مضامین مهم ادب شیعی در ادب عرب دوره اموی و عباسی پاسخ‌گویی به افتراهای مخالفان و شرح مظالم حکام و ذکرمصائب و مراثی اهل بیت(ع) و دفاع از حقوق ایشان است. شاعران شیعه باسبکی ناقد و با بهره‌گیری از استدلال‌ات و با اقتباس از قرآن و احادیث نبوی اثری نافذ در ذهن و افکار مخاطبان خود برجای گذاشته‌اند و با استفاده از استدلال‌ات و براهین منطقی و متخذ از قرآن و احادیث همواره به دفاع از اهل بیت عصمت و طهارت(ع) و پیروان ایشان در برابر دشمنانشان می‌پرداختند.

کمیت اسدی از شاعران شیعی دوره اموی است که برای اولین بار باب "احتجاج" را در ادب عربی گشود و دعبل بن علی خزاعی نیز از شاعران شیعی دوره‌ی عباسی است که شعرش را به شیوه‌ی احتجاج و برهان سروده است. کمیت و دعبل هر دو از شاعران متعهد شیعی هستند که وقتی در فضایل و یا مصایب اهل بیت(ع) شعر می‌سرودند و بر مردم می‌خواندند، قدرتمندترین خلفای عصر خود را به ترس و لرز می‌انداختند.

مهمترین خصائص شعری کمیت و دعبل، دوستی اهل بیت(ع)، مدح و رثای ایشان و دفاع از حق غصب شده‌ی اهل بیت عصمت و طهارت(ع) با بیان دلایل و براهین و استدلال‌ات قرآنی و حدیثی و بیان ظلم خلفا برضد ائمه(ع) و هجو خلفای ستمگر اموی و عباسی می‌باشد. این پژوهش درصدد است این دلایل و استدلال‌ات و احتجاج مبتنی بر شریعت را در شعر دو شاعر در دو دوره مختلف کمیت بن زیداسدی در دوره اموی و دعبل خزاعی در دوره عباسی را بررسی نماید.

اهمیت موضوع

شاعران مکتبی و مدافعان ولایت اهل بیت (ع) پیوسته از عقیده و ایمان خویش، مشعلی افروخته و از هنر و ادب خود سلاحي ساخته‌اند تا از "حق" دفاع کنند و با "باطل" بستیزند. آشنایی با این چهره‌های پرفروغ، اهل ذوق و هنر را امید و الهام و جهت می بخشد، تا از توانایی‌های بیانی و هنری خود، استفاده به‌جا و نیکو کنند. از این رو آشنایی با زندگینامه و اشعار آنان، سازنده و الهام دهنده است.

کمیت و دعبل از شاعرانی بوده‌اند که در راستای فرهنگ اهل بیت (ع) و دفاع از ولایت، شعر را در خدمت عقیده گرفته‌اند و سروده‌هایشان سرشار از روح حماسه و معنویت و فضیلت بود و به حق فرا می‌خواندند و بی‌لیاقتی خلفای اموی و عباسی را بیان می‌کردند. انجام این پژوهش برای شناخت بیشتر کمیت و دعبل و افکار و عقاید مذهبی‌شان و مبانی احتجاج در اشعارشان صورت پذیرفته است.

این رساله به دانشجویان و محققان کمک می‌کند تا از استدلال و براهین و مبانی احتجاج به‌کاررفته در اشعار کمیت اسدی و دعبل خزاعی بهره ببرند.

ضرورت انجام دادن تحقیق

از آنجایی که کمیت اسدی و دعبل خزاعی از شاعران متعهد و دارای اهداف عالی هستند و در شعرشان دلایل و براهینی در دفاع از اهل بیت (ع) آورده‌اند، بررسی اندیشه‌ها و احتجاجات این دو شاعر متعهد شیعی، می‌تواند قدمی مؤثر در شناخت دیدگاه‌های اعتقادی آنان و پیشرفت و ترقی این شناخت باشد.

سؤالات اصلی تحقیق

1. آیا کمیت اسدی و دعبل خزاعی اشعار خود را براساس مدل‌های احتجاج بیان کرده‌اند؟

2. دلایل احتجاج این دو شاعر چه بوده است؟

3. کمیت اسدی و دعبل خزاعی مستنداتشان برای احتجاج چه بوده است؟

اهداف تحقیق

1. آشنایی با احتجاج و مبانی آن در شعر
2. بررسی مبانی احتجاج مبتنی بر شریعت در شعر کمیت اسدی و دعبل خزاعی

روش تحقیق

در پایان نامه‌ی حاضر برای جمع‌آوری اطلاعات از روش فیش برداری و مطالعه‌ی منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است .

به این منظور منابع موجود مربوط به موضوع بحث شناسایی و به روش فیش برداری ، اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شده ، سپس با توجه به مبانی نظری بحث به توصیف و تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده است .

1. شناسایی منابع موجود و فیش برداری مطالب مربوط به موضوع
2. مطالعه‌ی دقیق اشعار مورد نظر و استخراج مبانی احتجاج از آن‌ها
3. توصیف و تحلیل اطلاعات به دست آمده و تأثیری که بر فهم بهتر اشعار دارند
4. نتیجه‌گیری با دقت نظر بدون قضاوت و داوری مغرضانه و شخصی
5. ویرایش و تایپ تحقیق

پیشینه‌ی تحقیق

در مورد کمیت بن زید اسدی و دعبل خزاعی در زمینه حیات و آثارشان در تحقیقات و کتب‌های تاریخی پژوهش‌هایی صورت گرفته است و مقاله‌هایی نوشته شده است و درباره بررسی احوال و آثار کمیت و دعبل پایان نامه‌ای نوشته شده است و پایان نامه‌ی دکتر در چند صفحه به بررسی شعر دعبل پرداخته شده است ، اما احتجاج مبتنی بر شریعت این دو شاعر و مقایسه‌ی اشعار این دو شاعر به صورت منسجم تحقیقی صورت نگرفته است .

از جمله کتاب‌ها و پایان نامه نوشته شده درباره‌ی حیات کمیت و دعبل عبارتند از :

صحتی ، محمد (1373) . کمیت اسدی حدیث حریت ، تهران : سازمان تبلیغات اسلامی .

جنان ، مأمون بن محیی الدین (1994). الکمیت بن زید الاسدی الشاعر السیاسی ، بیروت : دارالکتب العلمیه .

الاشتر ، عبدالکریم (1964). دعبل بن علی الخزاعی شاعر آل البیت ، دمشق : دارالفکر .

قلیزاده ، مصطفی (1373). دعبل خزاعی شاعر دار بر دوش ، تهران : سازمان تبلیغات اسلامی .

کنعان ، جرجس (1949). دعبل الخزاعی ، بغداد : الهلال .

نقره ، عباسعلی (1367). « بررسی شرح احوال و آثار کمیت بن زید اسدی » ، پایان نامه کارشناسی

ارشد، دانشگاه تربیت مدرس .

مختاری ، قاسم (1376). « شعر متعهد شیعی در عصر عباسی » ، پایان نامه دکترا ، دانشگاه تهران .

طهماسبی پشتکوهی ، عدنان (1368). « شرح حال و افکار و آثار دعبل بن علی خزاعی شاعر نامی

شیعه » ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، تربیت مدرس

بخش اول:

وضعیت سیاسی دوره حیات کمیت

اسدی و دعبل خزاعی

فصل اول:

اوضاع سیاسی دوره اموی و بررسی

شعر در این دوره

برای بیان چگونگی شکل‌گیری جریان‌های سیاسی پس از وفات پیامبر اکرم (ص)، اشاره‌ای گذرا به استناد منابع تاریخی به برخی حوادث و وقایع آن دوره می‌نماییم. روند سیاسی جامعه ی اسلامی پس از وفات پیامبر اسلام (ص) عبارتند از:

1-1-1. روی کار آمدن خلفای راشدین

زمانی که پیغمبر اکرم (ص) در اولین روزهای بعثت، خویشان نزدیک‌تر خویش را به دین خدا دعوت نمود و صریحا به آنان فرمود: هر یک از شما به اجابت دعوت من سبقت گیرد، وزیر و جانشین و وصی من است. علی (ع) پیش از همه مبادرت نموده، اسلام را پذیرفت و پیامبر نیز به وعده‌های خود جامعه‌ی عمل پوشاند. علاوه بر آن، علی (ع) خدمات گران‌بهای انجام داده و فداکاری‌های شگفت‌انگیزی کرده بود مانند: خوابیدن در بستر پیامبر در شب هجرت و جنگیدن در جنگ بدر، احد، خندق و خیبر که به دست وی صورت گرفته بود، بنابراین پیامبر اکرم (ص)، امام علی (ع) را در روز "غدیر خم" ولی امر مسلمین معرفی نمودند. (علامه طباطبایی، 1386:

33-31)

هنگامی که پیامبر در سال 11 هجری چشم از جهان فرو بست و امام علی (ع) مشغول تدفین رسول خدا بود، تعدادی از صحابه در مکانی به نام "سقیفه‌ی بنی ساعده" گرد هم آمده بودند تا خلیفه‌ی برای مسلمین برگزینند. سرانجام ابوبکر، جانشین رسول الله شد و از این طریق خلافت بنیان نهاده شد.

«ابوبکر، قبل از مرگش در سال 13 هـ. / 634 م. صحابه را برآن داشت تا عمر را به عنوان جانشین او برگزینند. آن‌ها نیز به خصال نیک عمر، و حداقل به توان و استعدادش در سازماندهی معترف بودند، از این پیشنهاد استقبال کردند.» (هولت و دیگران، 1383: 109). عمر ده سال خلافت کرد و در سال 23 هـ. / 644 م. توسط برده‌ای ایرانی به قتل رسید.

عمر در آستانه مرگش نگران مسأله‌ی جانشینی بود، بنابراین شورایی مرکب از شش تن که همگی از قبیله‌ی قریش بودند، تعیین کرد. وظیفه این شورا آن بود که از بین خود، فردی را به عنوان خلیفه انتخاب کنند. عثمان و علی (ع) دو فرد از محبوب‌ترین نامزدهای خلافت بودند. عثمان از خاندان اموی و داماد پیامبر اکرم (ص) و علی (ع) پسر عموی پیامبر و همسر حضرت فاطمه زهرا

(س) بود . سرانجام عثمان به عنوان خلیفه برگزیده شد . او دوازده سال خلافت نمود . در دوران خلافت عثمان ، مخالفت‌ها آرام آرام اوج گرفت و با قتل عثمان و بیعت با امام علی (ع) ، دوره‌ای دیگر در تاریخ سیاسی و مذهبی شکل گرفت .

در دوران امامت امام علی (ع) ، امت اسلامی به سه گروه سیاسی- مذهبی تقسیم شدند : گروه اول، گروه و حزب معاویه که به سرعت طرفداران بسیاری پیدا کرد ، گروه دوم، پیروان امام علی(ع) و دسته سوم ، خوارج که در جنگ صفین حکمیت را نادرست دانسته و آن را منطبق با قرآن و سنت رسول الله نمی دانستند و از صف یاران علی (ع) خارج شدند.

2-1-1. روی کار آمدن خلفای بنی امیه

با شهادت امام علی (ع) ، زمینه برای قدرت یافتن خلفای اموی آماده و مهیا گشت . با جلوس معاویه به تخت خلافت ، دوران خلافت خلفای راشدین به پایان رسید و عصری جدید روی کار آمد. عصر اموی ، همان عصر دولت اموی از سال 41 تا 132 هـ . (661 تا 750م.) در شام است . خلفایی که در این مدت حکومت کردند دو گروه اند : گروه سفیانی و گروه مروانی .

بعد از جنگ صفین ، معاویه بن ابی سفیان والی شام خودش را خلیفه بر مردم شام خواند . او بیست سال حکومت کرد (41 تا 60 هـ) و خلافت موروثی را در خانواده‌اش بر پا نمود . بعد از معاویه پسرش یزید ، جانشین وی گشت که در زیرکی مانند پدرش نبود . از جمله کارهایی که یزید در دوران خلافتش انجام داد ، واقعه‌ی کربلا و کشته شدن امام حسین (ع) و پرتاب سنگ و آتش زدن کعبه بود . یزید بعد از پدرش ، به مدت سه سال حکومت نمود و سرانجام در سال 63 هـ . / 638م. مرد . پس از وی ، پسرش معاویه که جوانی ضعیف و ناتوان بود به خلافت رسید . معاویه دوم بعد از مدتی در گذشت و مروان بن حکم که از برجسته‌ترین چهره در میان خاندان اموی محسوب می شد ، به خلافت رسید تا این که در سال 65 هـ . / 685م. در گذشت. پسرش عبدالملک بیست و یک سال (65 تا 86 هـ .) بر تخت خلافت باقی ماند . بعد از عبدالملک ، ولید ده سال حکومت کرد و در روزگارش عمران و آبادی گسترش یافت . (فروخ ، 2006 . ج 1 : 351)

« ولید در سال 96 هجری از دنیا رفت و به مدت نه سال حکومت کرد و برادرش سلیمان جانشین او گشت . سلیمان مردی پرخور و علاقه‌مند به زن بود . وی دو سال حکومت کرد و پس از وی ، عمرو بن عبدالعزیز بر